

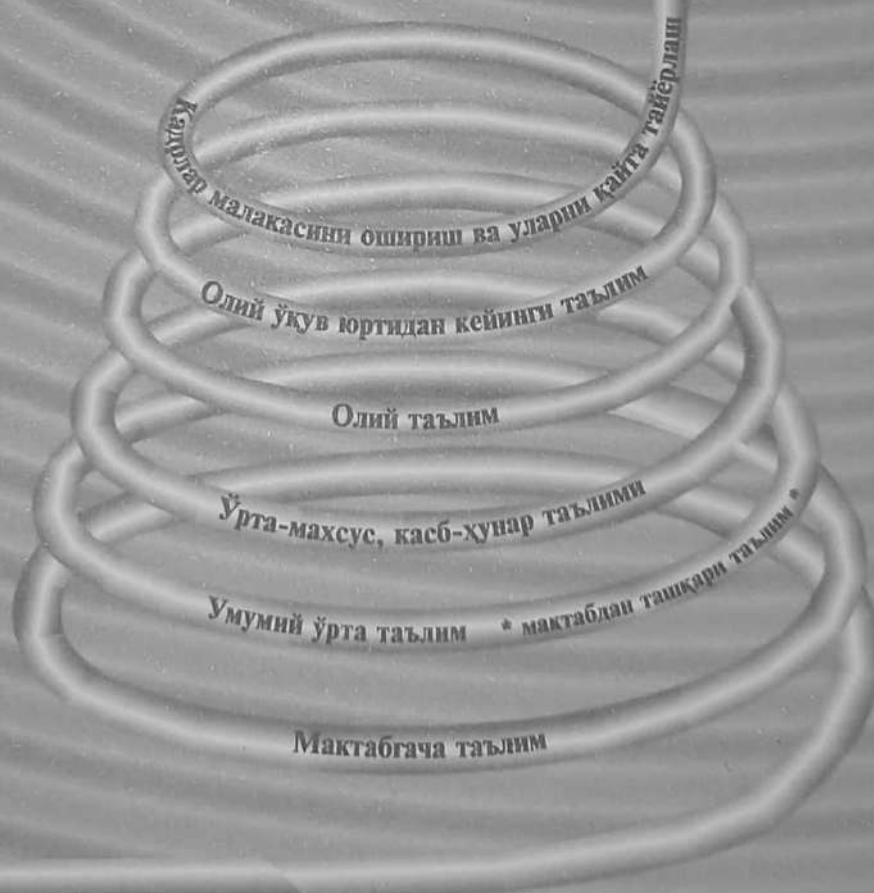
ISSN 2091-5594

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

№ 2

Toshkent - 2021

T.N.Qori Niyoziy nomidagi O'zbekiston Pedagogika
fanlari ilmiy tadqiqot instituti

UZLUKSIZ TA'LIM

ILMIY-USLUBIY JURNAL

2021, № 2

DJURAYEV Risbay
Bosh muharrir

Jurnal 2001 yildan nashr qilina boshlangan.

O'z MAAdan 2007 yil 3-yanvarda № 0101-tartib raqami bilan qayta po'yxatdan o'tgan.

Jurnalda e'lon qilingan maqolalardan iqtibos keltirilganda «Uzluksiz ta'lim» jurnalidan olinganligi ko'rsatilishi lozim.

Tahrir hay'ati:

Sherzod SHERMATOV
Uzoqboy BEGIMQULOV
Alisher UMAROV
Nargiza RAXMANQULOVA
Xolboy IBRAGIMOV
Shavkat QURBONOV
Roxatoy SAFAROVA
Islom ZOKIROV
Dono G'ANIYEVA
Lobar QARAXANOVA
Dusmurod DJURAYEV

Tahririyat manzili:

100027, Toshkent sh.,
Furqat ko'chasi,
174-uy.

O'zPFITI

Tel.: (71)-245-92-34

(93)-503-52-07

e-mail: uzluksiztalim_jurnal@mail.ru

liya_2305@mail.ru

TA'LIM MAZMUNI UZLUKSIZLIGI

- 3 **F.U. Oodirova**
Ta'lim klasteri tizimlaro o'zaro manfaatli uzluksiz hamkorlikning innovatsion mexanizmi sifatida
- 7 **G.A. Berdaliev**
Uzluksiz ta'lim jarayonida bolalarni mustaqil fikrlashga yo'naltirish
- 11 **X.N. Oo'ng'irov, A.F. Sayfullayev**
Uzluksiz ta'lim vositasida ekologik muammolarni hal etish texnologiyasi
- 15 **O'.E. Xo'janazarov**
Ekologiya darslarida tog' oldi yaylov o'simliklari qoplaminig o'rganilishi
- 19 **Sh. N. Ibodova**
Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchi-yoshlarni jismoniy faollik va sog'lom turmush tarziga o'rgatish
- 23 **B. Shermuhammadov**
Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirishning dolzarb masalalari
- 28 **D.M. Maxmudova**
Kreativ faoliyat jarayoni-mustaqil o'quv-bilish faoliyatining eng yuqori darajasi
- 33 **M.B. Shodmonova**
Uzluksiz ta'lim jarayonida «Bumerang» texnologiyasidan foydalanish tajribasidan
- 38 **N.E. Ergasheva, Z.O. Jabbarova**
Uzluksiz ta'lim tizimi samaradorligini oshirishda o'qituvchi mahorati
- 42 **N. Mamatqulova**
Uzluksiz ta'lim bosqichlarida kasb-hunarga yo'naltirishda o'qituvchi psixologiyasi
- 45 **Sh. Boychayeva**
Uzluksiz ta'lim muassasalari orasidagi uzviylik va uzluksizlik
- 48 **Sh. Mamarajabov, J. Xalmuratova**
Uzluksiz ta'lim jarayonida darsni tahlil qilish texnikasi va ularni amaliyotda qo'llash
- 52 **M.U. Tuychiyeva**
Uzluksiz ta'limda o'quv material ustidagi samarali faoliyatni tashkil etish jihatlat
- 57 **H.H. Djamilova**
Сущность модели формирования инициативности у обучающихся

UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA MEDIATA'LIM: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR

- 61 **F.M. Lutfilloeva**
Yapon ierogliflarni mnemotexnika asosida kompyuter imitatsion modellaridan foydalanish
- 66 **A.A. Pazilov**
Talabalarda lingvistik kompetentlikni shakllantirishda virtual texnologiyalaridan foydalanish

MA'NAVIY TARBIYA

- 70 **U. Mahkamov, D. Ismoilova**
Tarbiya – yuksak ma'naviyat belgisi
- 74 **N.U. Nishonova**
Uzluksiz ta'lim tizimida yoshlar tarbiyasining ba'zi masalalari
- 78 **M.E. Xalilova**
Uzluksiz ta'lim tizimida musiqa va raqsning uzviyligini rivojlantirish masalalari

KASBGA YO'NALTIRISH VA PSIXOLOGIK XIZMAT

- 83 **T.X. Avliyev**
Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga qiziqishining o'ziga xos xususiyatlari
- 88 **A.O. Xoligov**
Ko'rishida nuqsoni bo'lgan bitiruvchi yoshlarni hayotga ijtimoiy moslashuvini amalga oshirishda jamoat tashkilotlarining o'zaro hamkorligi
- 92 **Sh.H. Bekmuratova**
Uzluksiz ta'lim tizimida kasbiy ijodkorlikni va motivatsion qobiliyatlarni rivojlantirish
- 96 **L.R. Zaripov**
Texnologiya fanida kasbga yo'naltirilgan o'qitish texnologiyalarini loyihalash
- 100 **Sh. Oo'qonboyeva, N.Sh. Turdiyev**
Bo'lajak fizika o'qituvchilari kasbiy kompetentligini shakllantirishda kontekst masalalardan foydalanish
- 104 **X.M. Radjabov**
Bo'lajak kimyo o'qituvchisi axborot-metodik kompetentligini rivojlantirishda AKTning roli
- 108 **H. Abdullaeva**
Коррекция речевых ошибок как дидактический приём активизации самостоятельной работы

UZLUKSIZ TA'LIMDA O'QUV MATERIALI USTIDAGI SAMARALI FAOLIYATNI TASHKIL ETUVCHI JIHATLAR

M.U. TUYCHIIYEVA,
Toshkent davlat texnika universiteti o'qituvchisi, (PhD)

Maqolada cavol va topshiriqlarning berish yo'sini adabiyotga bo'lgan munosabatga ta'sir etish tadqiq etilgan. O'quvchilar qiziqishini hosil qilishdagi o'rni va ahamiyati yoritilgan. Yetakchi metodist olimlarning savol va topshiriqlar bilan ishlashga doir fikrlari o'rganilgan.

Kalit so'zlar: savol va topshiriqlar, badiiy matn, o'quv materiali, o'quv jarayoni, badiiy asar tahlili.

В статье изучено влияние способа постановки вопросов и заданий в литературе. Подчеркивается роль и важность стимулирования интереса учащихся. Изучены взгляды ведущих ученых-методистов на работу с вопросами и заданиями.

Ключевые слова: вопросы и задания, художественный текст, учебный материал, учебный процесс, анализ художественного произведения

In this article the influence of the method of posing questions and tasks in the literature has been studied. The role and importance of stimulating students' interest is emphasized. The views of leading scientists-methodologists on working with questions and tasks have been studied.

Key words: questions and tasks, artistic text, study materials, study process, analysis of work of art.

Taraqqiyot tezlashgan bugungi davrda o'quv materiallari metodik, texnik-texnologik jihatdan muttasil takomillashtirilib borilmoqda. Adabiyot o'qitish jarayonining emotsionalligini oshirish uchun darsda o'quvchining to'qinlanishiga, qiziqishiga imkoniyat yaratuvchi, ularda yorqin, yaqin kechinmalar uyg'otuvchi materiallar berilishi mashg'ulotning saviyasini ko'tarish bilan birga uning o'quvchilar uchun sevimli darsga aylanishiga asos bo'lishi mumkin.

O'quv materiallari o'z mazmun-mohiyati, badiiy jihatiga ko'ra o'quvchilarga o'zbek xalqining tarixiy an'analari, ma'naviy qadriyatlar va madaniyati haqida ma'lumot berish bilan birga ularning badiiy estetik didini o'stirishga, ularda shaxslik sifatlarini shakllantirishga, dunyoqarashining boyishi va kengayishiga xizmat qilishi kerakligini nazarda tutish ham maqsadga muvofiq bo'ladi. Professional tanlangan o'quv materiallari ustida yetarlicha faoliyat tashkil etish ham mashg'ulot uchun muhimligi tufayli metodist olimlar bu borada o'z tavsiyalarini ishlab chiqishgan. Xususan, professor S. Matchanov o'quvchining o'quv materiallari ustidagi faoliyati quyidagi jarayonni qamrab olishini aytadi:

1. Tayyorgarlik davri. Bu bosqichda o'quvchilar darslik-majmuada berilgan asarlar muallifi, sarlavhasi, epigrafi, janri, bo'limlari bilan tanishadi, uning o'tilgan mavzular bilan aloqasini aniqlaydi.

2. Bilimlarni o'zlashtirish. Bu bosqichda asosiy matnni o'qib o'rganish orqali mavzuni o'zlashtirish yo'lidan boriladi. Matnda ajratib ko'rsatilgan nazariy tushunchalar bayoni va xulosalarga alohida e'tibor beriladi. Ilova qilingan rasm va jadvallarning mavzu aloqasi o'rganiladi. Tushunilishi qiyin bo'lgan so'zlar izohlanadi.

3. Bilimlarni mustahkamlash. Bu jarayonda o'qib o'rganilgan matn mazmuni hikoya qilinadi. U to'la o'zlashtirilmagan taqdirda qayta o'qiladi. Matn oxiridagi savol va topshiriqlar ustida ishlanadi. Zarurat sezilganda matn yuzasidan reja tuziladi, konspekt yoziladi.

4. Yakuniy bosqich. Matnda ilgari surilgan asosiy fikr, yetakchi g'oya oldingi darslarda yoritilgan masalalar bilan taqqoslanadi. O'rganilgan bilimlar umumlashtiriladi va xulosalanadi [1; 92-b.].

Adabiyotni chuqur o'rganishda darsliklarda adabiy-nazariy tushunchalarning berilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma'noda ularni o'zlashtirishni metodik jihatdan to'g'ri tashkil qilish ham alohida e'tiborga molikdir. Adabiyot o'qitish metodikasi ilmi buning uchun bir necha shartlar bajarilishini nazarda tutadi.

Adabiyot darslarida badiiy asarlarning o'quv tahlili jarayonida muallifning asar qahramonlari shaxsiyatini ochishga qaratilgan leksikasiga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Chunki bu leksika o'quvchilarda badiiy asarda aks etgan axloqiy-estetik jihatlarga signal vazifasini o'taydi. Shunday leksikani nazariy bilimlar yordamida chuqur o'zlashtirish, qahramonlar xarakteriga xos bo'lgan insoniy jihatlarni teran anglab olish ularning ma'naviyatida o'chmas iz qoldiradi. Bunday nazariy bilimlar o'quvchilarda: atamalami to'g'ri o'zlashtirish va qo'llash, so'zning leksik ma'nosini anglash, uning grammatik ahamiyatini o'rganish hamda uni eslab qolish kabi ko'nikmalarning shakllanishiga olib keladi.

Adabiyot darslarida badiiy matnlarning o'quvchi tomonidan to'liq o'zlashtirilishini ta'minlaydigan muhim omillardan biri ularning mazmun-mohiyati yuzasidan tayyorlanadigan savol va topshiriqlardir.

Professor Q. Yo'ldoshev savol va topshiriqlarga alohida to'xtalib: "Yangilangan adabiy ta'lim "Adabiyot" darsliklarida savol va topshiriqlar keng o'rin tutishini taqozo qiladi. Negaki, darsliklardagi matn bo'yicha tuzilgan savollar badiiy adabiyotning mohiyatini ochishga qanchalik xizmat qilsa, bolalarni matn

jozibasini his etishga nechog'lik yo'naltirsa, badiiy asarni o'rganishdan kuzatilgan maqsad shunchalik to'liq amalga oshgan bo'ladi", deydi [2; 148-b.].

Savol va topshiriqlarga to'xtalgan Q.Xusanboeva ularni: "topshiriq, ijodiy muammoli savol, asar ustida mustaqil, maqsad sari izlanish yo'lidagi faoliyat xarakterini belgilaydigan ochqich", -deb ta'riflaydi [3; 52-b.]. Matnga nisbatan joylashishiga ko'ra savol va topshiriqlarni ikki turga ajratadi: 1. Adabiy matnni o'qishgacha bo'lgan davrda beriladigan topshiriqlar; 2. Adabiy ta'lim bilan tanishib bo'lingandan keyin beriladigan savol va topshiriqlar. R. Niyozmetova savol va topshiriqlarni bajarish usuliga ko'ra uch xil tayyorlashni ko'zda tutadi: 1. Sinfdagi barcha o'quvchilar uchun mo'ljallangan savol va topshiriqlar. 2. Guruhga mo'ljallangan savol va topshiriqlar. 3. Yakka o'quvchiga mo'ljallangan savol va topshiriqlar" [4; 54-b.].

H. M. Suyunov o'quvchilarning darslik va darslik-majmualarda berilgan o'quv materialini to'laroq o'zlashtirishlari uchun beriladigan savol-topshiriqlarni quyi va yuqori sinflarda turlicha bo'lishini ta'kidlab: "quyi sinflarda badiiy syujet, kompozitsiya, konflikt, adabiy qahramon kabi adabiy-nazariy tushunchalar bilan bog'liq asar mazmunini qayta hikoyalashga doir savol-topshiriqlardan foydalanilsa, yuqori sinflarda referat, insho, ma'ruza matni, taqriz kabi mustaqil ish turlarining sarlavhasigacha ko'tarilgan savol-topshiriqlar muhim o'rin tutadi", - deydi [5; 96-b.].

Professor S. Matjonov: "Darsliklarda berilgan savol-topshiriqlar bilimlarni aniqlash, umumlashtirish, chuqurlashtirish va mustahkamlashga, bayon etilgan tushuncha-fikrlarni baholashga, shu tariqa o'quvchilarda ijodiy fikrlash ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi", - deydi va savol va topshiriqlarni quyidagicha tasniflaydi:

1. Matn mazmunini aniqlashga doir savol va topshiriqlar.
2. Matn qismlari o'rtasidagi ma'no jihatdan bog'liqlikni o'rganishga, matnda bayon etilgan masalalarga muallif nuqtai nazarini aniqlashga, tilga olingan misollarni tanqidiy baholashga qaratilgan savol va topshiriqlar.
3. Matnni tashqi jihatdan (yuzaki) o'rganishga doir savol-topshiriqlar" [1; 106-b.].

Savol va topshiriqlarning matn tagzaminidagi ma'noni anglashdagi ahamiyatini nazarda tutib o'quvchilarni ijodiy fikrlashga o'rgatadigan savol va topshiriqlar tuzishga alohida e'tibor berish zarur deb hisoblaydi va buni amalga oshirish uchun:

- 1) matn mazmunini estetik tarbiyaviy jihatdan o'zlashtirish;

- 2) matnda yoritilgan masalalarga muallif nuqtai nazarini aniqlash;
- 3) matnda ifodalangan voqea-hodisalar o'rtasidagi sababiy bog'lanishni o'rganish;
- 4) bir mavzuga yoki bir yozuvchi ijodidagi asarlar o'rtasidagi aloqadorlikni belgilash;

5) matnda tilga olingan misollarni, g'oyalarni tanqidiy baholash kabi holatlarni diqqat markazida tutish zarur, deb hisoblaydi [1; 145-b.].

Olim savol-topshiriqlarni mazmun mohiyatiga ko'ra to'rt guruhga ajratadi:

1. Asarlarning g'oyaviy-badiiy xususiyatlarini o'rganish va umumiy mazmunini o'zlashtirishga doir savol va topshiriqlar.

2. O'rganilgan adabiy-nazariy tushunchalarni mustahkamlashga doir savol va topshiriqlar.

3. Adiblarning hayoti va ijodiy faoliyati yuzasidan berilgan ma'lumotlarni o'zlashtirishga doir savol va topshiriqlar.

4. Asar voqealari misolida o'quvchilarning hayotga munosabatini aniqlashga doir savol va topshiriqlar.

O'quvchilarda o'z ishiga ijodiy yondashish, muammoli vaziyatlarga yechim topa olish, mustaqil qarorlar qabul qilish malakalarini rivojlantirishni ko'zda tutadigan kreativlik kompetentsiyasiga muvofiq mustaqil o'qishga, izlanishga undaydigan savol va topshiriqlarni berish lozimdir. Savol va topshiriqlarining xilma-xilligi Davlat ta'lim standartida ta'lim oluvchilarga "...badiiy matnni emotsional tarzda idrok etish va qabul qilishni, obrazli va analitik tafakkur va ijodiy fikrlashni, kitobxonlik madaniyatini, adabiyotning boshqa san'at asarlari bilan yaqin va farqli jihatlari haqidagi tasavvurlarini, ularning og'zaki va yozma nutqlarini rivojlantirish" kabi minimum talablarning bajarilishini ta'minlaydi.

Shuningdek, savol va topshiriqlarning shakliga ko'ra turlari ham turlicha bo'lishi o'quvchida qiziqishni so'ndirmaslikka xizmat qiladi. "Agar siz bo'lganingizda: ...", "bir asar qahramon o'rnida ikkinchi bir asar qahramoni bo'lganda", "...asarning janr xususiyatlarini izohlang", "...ning asarlarini sanang", "... asarlaridagi muallifning o'ziga xos xarakter xususiyatlarini ko'rsating" tarzidagi savol va topshiriqlar muammoli vaziyat yaratadigan, izlanishga undaydigan, nazariy ma'lumotni mustahkamlaydigan, yozuvchi hayoti va ijodining o'ziga xosligini ko'rsatishga doir bir shakl(qolip)dagi savol va topshiriqlarning muntazam berilishi o'quvchida ko'nikma hosil qiladi. Keyinchalik o'zi mustaqil qahramonlarni taqqoslay boradi. Ko'nikma malakaga aylanadi

Umuman, yozuvchi yoki shoirning tarjimai holi, asarlar va ularning mazmun-mohiyati va janrlarini o'rganishga doir tuzilgan savol va topshiriqlar shunday tayyorlanishi kerakki, ularga javob berishda o'quvchi matndan jumlar o'qib berish bilan cheklanmasin. U savolga javobni o'z so'zi bilan ifodalashga "majbur bo'lsin". Matn mazmunini qayta hikoya qilish bilan cheklanmasin. Matndagi hodisalarga o'z munosabatini bildirsin. Maktab o'quvchilarining psixologik xususiyatlarining tadqiqi ularda qiyoslashga moyillik kuchli bo'lishini ko'rsatdi. Shu sababli o'quvchini asar qahramoni bilan yoki ikki asar qahramonlarini solishtirishga doir savol va topshiriqlar tuzishga e'tibor berish lozim bo'ladi.

Savollarga javob berishdan oldin o'quvchi matnga qayta-qayta murojaat qilsin, xayolan muhokama qilsin, fikrlasin. Qahramonning o'rniga o'zini qo'yib ko'rsin. Uni o'zi va o'rtoqlari bilan taqqoslasin. Tuzilgan savollar ko'p jihatdan badiiy matndagi jozibani ochishda o'quvchiga yordam bersin. Savol va topshiriqlar zamidagi o'quvchini tekshirish, uni baholash maqsadigina emas, balki uni badiiy matni kashf qilish, asar ustida ishlash, matndan olgan badiiy zavqni, jozibani o'z so'zi bilan ifodalash, asar yuzasidan fikr bildirishga, mustaqil izlanishga o'rgatish ekanligi etibordan chetda qolmasligi lozim. Ana shunda matnlar yuzasidan tuzilgan savol va topshiriqlar adabiyot o'qitishdan qo'yilgan maqsadga xizmat qilgan bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matchanov S. Umum ta'lim tizimida adabiyotdan mustaqil ishlarni tashkil etish. Ped. fan. dokt.... diss. – T., 1998. – 306 b.
2. Yo'ldoshev Q. B. Yangilangan pedagogik tafakkur va umumta'lim maktablarida adabiyot o'qitishning ilmiy-metodik asoslari. Ped. fan. dokt. ... diss. – T., 1997. – 306 b.
3. Husanboeva Q. P. Adabiy ta'lim jarayonlarida o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatishning ilmiy-metodik asoslari. Ped. fan. dokt. ...diss. – T., 2006. – 262 b.
4. Niyozmetova R. X. Uzluksiz ta'lim tizimida o'zbek adabiyotini o'rganishning nazariy va metodik asoslari (rus tili guruhlarida misolida). Ped. fan. dokt. ...diss. – T., 2007. – 242 b.
5. Suyunov H. M. Adabiyot darslarida o'quvchilarni savol va topshiriqlar ustida ishlashga o'rgatish usullari (umumiy o'rta ta'lim maktablarining 5 – 9-sinflari misolida). Ped. fan. nomz....diss. – T., 2005. – 147 b.